

Andrzej Wojtaszak

(University of Szczecin, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-5615-9438>

e-mail: andrzej.wojtaszak@usz.edu.pl

Polskie decyzje dotyczące działań wojennych na Froncie Północno-Wschodnim w lipcu 1920 r. i ich wpływ na dalszą karierę wojskową generała broni Stanisława Szeptyckiego. Przyczynek do biografii generała

Polish Decisions Regarding Military Operations on the North-Eastern Front in July 1920 and Their Impact on the Further Military Career of General Stanisław Szeptycki. A Contribution to the General's Biography

ABSTRACT

General Stanisław Count Szeptycki belonged to a group of officers who began their military career in the Habsburg army during the partitions. He was born in Przyłbice in the Austro-Hungarian partition. He belonged to an aristocratic family with great patriotic and religious commitment. Many representatives of the family were bishops (Greek-Catholic rite) or devoted themselves to military service. He was the grandson of the famous Polish

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Andrzej Wojtaszak, the Institute of Political and Security Sciences of the University of Szczecin, 71-79 Krakowska Street, Szczecin 71-017, Poland				
SOURCE OF FUNDING: The Institute of Political and Security Sciences of the University of Szczecin				
SUBMITTED: 2021.09.26	ACCEPTED: 2023.01.14	PUBLISHED ONLINE: 2023.12.21		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

comedy writer Aleksander Fredro. In the Austro-Hungarian army, he reached the rank of major general. During World War I, he joined the Polish Legions, becoming their leader in 1916. In 1917, he became the general governor of the Austro-Hungarian occupation in Lublin. As a sign of protest after the provisions of the Treaty of Brest-Litovsk (February 19, 1918) omitting Poland, he resigned. After the war, he joined the Polish Army, taking the position of Chief of the General Staff. He fought in the Polish-Soviet war and was the commander of a division, the 4th Army, and the front of „Gen. Stanisław Szeptycki” and then the North-Eastern Front. After the July Soviet offensive by M. Tuchaczewski in 1920, due to illness, he was removed from command of the front. As a result of differences in the assessment of Polish military activities, he entered into a dispute with Józef Piłsudski. In 1921, he became the commander of the Inspectorate of the Army No. IV in Krakow, and then the minister of military affairs in the government of Wincenty Witos. Opponent of Józef Piłsudski. In 1926, after the coup, the state retired.

Key words: biography, organization of the Polish Army, Polish-Soviet war, generals of the Polish Army, coup d'état in 1926

STRESZCZENIE

Generał Stanisław hrabia Szeptycki należał do grupy oficerów, którzy swoją karierę wojskową rozpoczęli w okresie zaborów w armii Habsburgów. Urodził się w Przylbicach w zaborze austro-węgierskim. Należał do rodziny arystokratycznej, o dużym zaangażowaniu patriotycznym i religijnym. Wielu przedstawicieli rodu było biskupami (obrzędem greckokatolicki) albo poświęciło się służbie wojskowej. Był wnukiem znanego polskiego komediopisarza Aleksandra Fredry. W armii austro-węgierskiej dosłużył się stopnia generała majora. Podczas I wojny światowej przeszedł do Legionów Polskich, stając na ich czele w 1916 r. W 1917 r. został generalnym gubernatorem okupacji austro-węgierskiej w Lublinie. Na znak protestu po ustaleniach w traktacie brzeskim (19 lutego 1918 r.), pomijających Polskę, podał się do dymisji. Po wojnie znalazł się w Wojsku Polskim, obejmując funkcję szefa Sztabu Generalnego. Walczył w wojnie polsko-sowieckiej, był dowódcą dywizji w 4. Armii i frontu „gen. Stanisława Szeptyckiego”, a następnie frontu Północno-Wschodniego. Po lipcowej ofensywie sowieckiej M. Tuchaczewskiego z 1920 r., ze względu na chorobę, odsunięty z dowodzenia frontem. Na skutek różnic w ocenie polskich działań militarnych wszedł w spór z Józefem Piłsudskim. W 1921 r. został dowódcą Inspektoratu Armii nr IV w Krakowie, a następnie ministrem spraw wojskowych w rządzie Wincentego Witosa. Przeciwnik Józefa Piłsudskiego. Od 1926 r., po zamachu stanu, przeszedł w stan spoczynku.

Słowa kluczowe: biografia, organizacja Wojska Polskiego, wojna polsko-sowiecka, generalicja Wojska Polskiego, zamach stanu w 1926 r.

W gronie czternastu generałów Wojska Polskiego awansowanych w II Rzeczypospolitej na stopień generała broni¹ znajduje się Stanisław

¹ W grupie tej znaleźli się: Leon Berbecki, Józef Dowbór-Muśnicki, Karol Durski-Trzaska, Józef Haller, Waław Iwaszkiewicz-Rudoszański, Kazimierz Raszewski, Tadeusz Rozwadowski, Kazimierz Sosnkowski, Stanisław Szeptycki, Edward Śmigły-Rydz (Marszałek Polski), Zygmunt Zieliński, Lucjan Żeligowski oraz dwaj tytułarni generałowie broni – Karetan Olszewski, Jan Rządkowski.

Szeptycki. W okresie organizacji Wojska Polskiego pełnił funkcję szefa Sztabu Generalnego, był jednym z głównych organizatorów armii niepodległej Rzeczypospolitej. Najtrafniej charakter generała opisał pułkownik Marian Romeyko:

Był to typ dowódcy, który wie, czego chce, który umie wymóc na podwładnych ślepe posłuszeństwo w zbyt ostrej, być może formie [...]. Ten ciekawy człowiek, wtrącony w międzywojenne dwudziestolecie, w świat intryg i konspiracji, czuł się w nim obco – był postacią wyraźnie anachroniczną. Pozostał w mej pamięci jako wybitny żołnierz i dowódca o dużym poczuciu godności osobistej i honoru².

Rodzice generała Szeptyckiego pobrali się 1 października 1861 r., łącząc dwa ważne dla dziejów Polski i Galicji rody Fredrów i Szeptyckich. Ojciec Stanisława, Jan Kanty Remigiusz hrabia Szeptycki (1836–1912), był wieloletnim posłem Sejmu Krajowego Galicyjskiego z IV kurii – okręg nr 17 (Jaworów i Krakowiec), członkiem Rady Państwa w Wiedniu, dożywotnim szambelanem, członkiem austriackiej Izby Panów. W dniu 6 maja 1871 r. otrzymał z rąk cesarza Austrii tytuł hrabiowski. Zofia Ludwika Cecylia Konstancja z Fredrów Szeptycka (1837–1904) była córką znanego powieściopisarza Aleksandra Fredry i Zofii z Jabłonowskich. Stanisław Maria Jan Teofil Szeptycki urodził się 3 listopada 1867 r. w Przyłbicach w powiecie jaworowskim. Był ich piątym synem.

Na temat losów gen. Stanisława Szeptyckiego powstały monografie i opracowania autorstwa m.in: Michała Orlicza, Piotra Mikietyńskiego, Andrzeja Wojtaszaka i Sylwestra Fertacza³.

² Cf. M. Romeyko, *Przed i po maju*, Warszawa 1967, s. 92.

³ M. Orlicz, *Generał Stanisław Szeptycki i jego czasy*, Warszawa 1920; P. Mikietyński, *Generał Stanisław hr. Szeptycki: między Habsburgami a Rzeczpospolitą: (okres 1867–1918)*, Kraków 1999; A. Wojtaszak, *Generał broni Stanisław Szeptycki (1867–1950)*, Szczecin 2000; S. Fertacz, *Generał Stanisław Szeptycki jako dowódca wojsk polskich w latach 1919–1922 wobec północno-wschodnich i południowo-zachodnich kresów Rzeczypospolitej*, „Wieki Stare i Nowe” 2010, 2, s. 58–73 i n. Wiele informacji na temat generała Szeptyckiego możemy znaleźć w zbiorach archiwalnych w Polsce i poza granicami naszego kraju. Na szczególną uwagę zasługują zespoły archiwalne znajdujące się w zbiorach Wojskowego Biura Historycznego w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie [dalej: CAW], Kolekcja generałów i wyższych osobistości, Akta personalne Stanisława Szeptyckiego, sygn. I 480.593; Krieg-sarchiv Wien [dalej: KA], Qualifikationslisten, Stanislaw Graf Szeptycki, karton 3439 (kopia w posiadaniu autora) oraz publikowanych materiałów archiwalnych: *Rocznik Oficerski 1923*, Warszawa 1923, s. 119; *Rocznik Oficerski 1924*, Warszawa 1924, s. 116; *Rocznik Oficerski 1928*, Warszawa 1928, s. 877; „Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych” [dalej: „DRMSWoj”] 1918, 3; 6; „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” [dalej: „DPMSWoj”] 1920, 16, pkt 476; 1921, 1, pkt 1891; 1922, 2, s. 119; 6, s. 225; 55, s. 908;

Sam generał w odpowiedzi na pracę Józefa Piłsudskiego *Rok 1920* opublikował swoją ocenę wydarzeń na Froncie Litewsko-Białoruskim (Północno-Wschodnim) w czasie wojny polsko-sowieckiej z wiosny i lata 1920 r.⁴

Przedmiotem prezentowanej analizy jest ocena podejmowanych decyzji przez gen. Stanisława Szeptyckiego w lipcu 1920 r., w czasie walk nad Autą oraz odwrotu Frontu Północno-Wschodniego z terenu Białorusi. Autor sięgnął do tematyki podjętej szerzej w napisanej wcześniej przez siebie monografii: *Generał broni Stanisław Szeptycki (1867–1950)*, kontynuując studia w oparciu o nowe opracowania i materiały źródłowe, które pozwalają na szersze spojrzenie dotyczące przyczyn powstania antagonizmów pomiędzy Marszałkiem a gen. Szeptyckim. W artykule postawiono szereg pytań odnoszących się do wydarzeń z lipca 1920 r. i ich różnych ocen, kierowanych z perspektywy adwersarzy, m.in.: czy przyczyn porażki w bitwie nad Autą należy upatrywać w zatrzymaniu działań ofensywnych przeciwko Tuchaczewskiemu w czerwcu 1920 r.?; czy można było wcześniej zatrzymać lub spowolnić drugą ofensywę sowiecką Tuchaczewskiego?; jakie znaczenie dla planów walki z wojskami sowieckimi na Froncie Północno-Wschodnim miały polskie problemy militarne na Froncie Południowym i rosnące zagrożenie ze strony armii

1923, 39, s. 397; 1923, 75, s. 806; 1924, 1, s. 1; 20, s. 95; 1925, 123, s. 661; 1926, 24, s. 187. Ze względu na znaczenie dla kariery wojskowej gen. Szeptyckiego wydarzeń związanych z wojną polsko-sowiecką autor artykułu sięgnął po materiały znajdujące się w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Londynie [dalej: IJPL], sygn. 709/23/19, *Wojna polsko-sowiecka 1919–1920*. Najwyższa Wojskowa Komisja Opiniująca. Sprawa generała broni Stanisława Szeptyckiego. Informacje na temat losów generała znajdują się także w wielu opracowaniach o charakterze encyklopedyczno-słownikowym, np. W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. 4, P–S, Warszawa 2006, s. 376–378; *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa, 1938, s. 721; *Encyklopedia Wojskowa*, t. 7, red. O. Laskowski, Warszawa 1939, s. 755; G. Łukomski, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, t. 2, cz. 1, Koszalin 1991, s. 145; H.P. Kosk, *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 2, M–Ż, Pruszków 2001, s. 202; T. Kryśka-Karski, S. Żurakowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991, s. 25; S. Łoza, *Legia honorowa w Polsce 1803–1923*, Zamość 1923; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, Warszawa 1994, s. 143; J. Odziemkowski, *Leksykon wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920*, Warszawa 2004, s. 400; P. Mikietyński, *Szeptycki Stanisław Maria Jan Teofil*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 48, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2012, s. 249–255; J. Rydel, *W służbie cesarza i króla*, Kraków 2001, s. 286; A. Schmidt-Brentano, *Die k. k. bzw. k. u. Generalität: 1816–1918*, Wien 2007, s. 183; P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 324; A. Suchcitz, *Generałowie wojny polsko-sowieckiej 1919–1920. Mały słownik biograficzny*, Białystok 1992, s. 77; A. Wojtaszak, *Generalicja Wojska Polskiego 1918–1926*, Warszawa 2012, s. 703–705.

⁴ S. Szeptycki, *Front Litewsko-Białoruski 10 marca 1919–30 lipca 1920*, Warszawa 2016.

konnej Budionnego?; jaki wpływ na działania militarne miał sugerowany brak wiary w zwycięstwo gen. Stanisława Szeptyckiego?

Różnice zdań dotyczące oceny przebiegu działań militarnych, a szczególnie braku wiary ze strony generała w ich skuteczność, doprowadziły do stopniowego pogorszenia się relacji pomiędzy Piłsudskim a Szeptyckim, a nawet wzrostu wzajemnych animozji, co wyraźnie widać w okresie, gdy generał pełnił funkcję ministra spraw wojskowych. Wątpliwości ze strony Marszałka dotyczyły nie tylko oceny postawy generała w lipcu 1920 r., ale również krytyki zaproponowanej przez Szeptyckiego nowej koncepcji funkcjonowania najwyższych władz wojskowych, na którą Piłsudski się nie godził.

KARIERA W C.K. ARMII ORAZ SŁUŻBA W LEGIONACH POLSKICH

Po zakończeniu edukacji w gimnazjach św. Anny i Jana III Sobieskiego w Krakowie w 1885 r. Stanisław Szeptycki wstąpił do Akademii Wojskowo-Technicznej (k.u.k. Technische Militärakademie) – Oddział Artylerii w Mödling, którą ukończył w 1888 r. Następnie służył w 3. Dywizji Artylerii Polowej w Jarosławiu, a w 1892 r. ukończył Szkołę Jazdy w Wiedniu⁵. W 1894 r. rozpoczął studia w Terezjańskiej Akademii Wojskowej w Wiener Neustadt (Theresianische Militärakademie). Naukę ukończył z jedną z pierwszych lokat w 1897 r. i został przydzielony do 53. Brygady Piechoty w Koszycach. W dniu 1 listopada 1889 r. został przeniesiony do 18. Pułku Artylerii Polowej w Wielkim Waradynie, gdzie pełnił funkcję dowódcy baterii. Następnie przydzielono go do 12. Dywizji Piechoty w Krakowie⁶, a od 19 lutego 1904 r., w okresie wojny rosyjsko-japońskiej, był *attaché* wojskowym c.k. armii⁷. Od grudnia 1906 r. przeniesiony do Biura Ewidencyjnego Sztabu Generalnego w Wiedniu. Następnie od

⁵ Informacje dotyczące służby w c.k. armii na podstawie zestawień znajdujących się w zbiorach KA, Qualifikationslisten, Stanislaw Graf Szeptycki, karton 3439, Haupt-Grundbuchsblatt. – Auszu, Wien, 22. Dezember 1915.

⁶ CAW, Kolekcja generałów i wyższych osobistości, Akta personalne Stanisława Szeptyckiego [dalej: KG, ASS], sygn. I.480.593.

⁷ Pozytywnie na temat służby Stanisława Szeptyckiego na wojnie rosyjsko-japońskiej wypowiedział się cesarz Franciszek Józef, który miał powiedzieć bp. Andrzejowi Romanowi Szeptyckiemu: „Ihr Bruder ist ausgezeichnet, schreibt sehr gute Raporte, hat er gewiß so viel zu sagen; ist auch bei den Russen sehr beliebt und geachtet”. (Twój brat jest wspaniały, pisze bardzo dobre raporty, z pewnością ma tak wiele do powiedzenia; jest również bardzo popularny i szanowany przez Rosjan – tł. A.W.). Zbiory rodu Szeptyckich, *List Jana Kantego Szeptyckiego do syna Stanisława*, Przyłbice, 26.01.1905 r., s. 86 (kopia w posiadaniu autora).

6 kwietnia 1907 r. służył w dowództwie 3. Dywizji Kawalerii w Wiedniu (od 26 kwietnia jako szef sztabu). W 1909 r. został przeniesiony do 1. Pułku Artylerii Polowej w Krakowie, gdzie pełnił służbę jako dowódca dywizjonu do 1912 r., kiedy to został mianowany *attaché* wojskowym w Rzymie⁸. W dniu 5 sierpnia 1914 r. powrócił do Wiednia.

Władze austriackie wobec Stanisława Szeptyckiego posiadały inne zamiary. Szef SG armii Austro-Węgier Franz Conrad von Hötzendorf uważał, że ze względów rodzinnych (brat Andrzej Roman był metropolitą kościoła grekokatolickiego we Lwowie) Stanisław Szeptycki będzie mógł doskonale funkcjonować jako dowódca Legionu Ukraińskiego⁹. Szeptycki opowiadał się za powstaniem Legionu Ukraińskiego, odrzucił jednak stanowczo prośbę Ukraińców, żeby stanął na czele Strzelców Siczowych¹⁰.

W okresie I wojny światowej pułkownik Szeptycki był szefem sztabu obszaru lwowskiego dowództwa 3. Armii, a następnie został mianowany szefem sztabu II Korpusu armii austro-węgierskiej (24 września 1914 r.)¹¹. Korpus ten wchodził w skład 4. Armii dowodzonej przez generała Moritza von Auffenberga, która koncentrowała się w rejonie pomiędzy Jarosławiem a Rawą Ruską. W dniach od 26 sierpnia do 2 września 4. Armia, po zaciętych walkach pod Komarowem, zmusiła wojska rosyjskie (5. Armia gen. Pawła Plehwego) do wycofania się w kierunku na Chełm¹². W listopadzie 1915 r. Stanisław Szeptycki został mianowany dowódcą 30. Brygady Artylerii Polowej¹³.

⁸ Cf. P. Mikietyński, *Generał*, s. 61.

⁹ Zamiary Austriaków wobec Stanisława Szeptyckiego wynikały z doskonałej współpracy władz austriackich z metropolitą lwowskim hr. Andrzejem (Romanem) Szeptyckim. W memoriale do cesarza Franciszka Józefa biskup pisał: „Skoro tylko zwycięska armia austriacka wkroczy na terytorium rosyjskiej Ukrainy, przyjdzie nam rozwiązać potrójne zadanie: organizacji wojskowej, świecko-społecznej i kościelnej. Rozwiązanie takich zadań musi poprzedzić każdą konferencję pokojową, nie tylko po to, aby wesprzeć działania naszej armii, lecz po to, aby obszary te jak najdefinitywniej odciąć od Rosji” – cytata za: K. Deschner, *Polityka papieska w XX wieku*, t. 1, Gdynia 1997, s. 144.

¹⁰ Ostatecznie na czele Legionu Ukraińskiego stanął Mychajło Hałaszczyński. Cf. J. Skrzypek, *Ukraińcy w Austrii podczas Wielkiej Wojny i geneza zamachu na Lwów*, „Niepodległość” 1939, 1 s. 43–47. Według informacji Kazimierza Świtalskiego Szeptycki miał zgodzić się na zostanie komendantem wojsk ukraińskich, ale przeciwstawił się temu działacz partii ukraińskich radykałów Kiryło Tryłowski, obawiając się wzrostu znaczenia klerykałów. K. Świtalski, *Diariusz 1916–1917*, cz. 2, „Niepodległość” 1996, 48, s. 73.

¹¹ CAW, KG, ASS, sygn. I.480.593.

¹² Cf. E. Izdebski, *Bitwa pod Komarowem 26 sierpnia–2 września 1914*, Warszawa 1931, także M. v. Auffenberg-Komarow, *Aus Österreich – Ungarns Teilnahme am Weltkriege*, Berlin-Wiedeń 1920, s. 135–195.

¹³ CAW, KG, ASS, sygn. I.480.593.

W wyniku decyzji władz austro-węgierskich dowództwo nad powstałymi w 1914 r. Legionami Polskimi przekazane zostało doświadczonym oficerom c.k. armii, pochodzenia polskiego¹⁴. Z rozkazu Naczelnej Komendy Armii (*Armeeoberkommando* – AOK) od 15 lipca do października 1916 r. Szeptycki dowodził III Brygadą Piechoty Legionów¹⁵.

W dowództwie Legionów narastał konflikt pomiędzy Piłsudskim a AOK, dotyczący konieczności przekazania komendy Legionów pod polskie dowództwo. Po ustaleniach w ramach tzw. Rady Pułkowników¹⁶ domagano się utworzenia z Legionów polskiego korpusu, w przeciwnym razie grożąc ich likwidacją. W dniu 9 lipca 1916 r. Piłsudski złożył prośbę o dymisję, zostając zwolnionym z Legionów oraz poddany policyjnemu nadzorowi.

W odpowiedzi na taki rozwój sytuacji, a szczególnie na odejście Piłsudskiego, oficerowie legionowi zaczęli składać dymisje. Przeciwny takim rozwiązaniu był m.in. płk Szeptycki¹⁷. Do spotkania Piłsudskiego z Szeptyckim, dotyczącego całokształtu akcji werbunkowej i stosunku do monarchii Habsburgów, doszło 19 sierpnia 1916 r. W całonocnej rozmowie Piłsudski starał się wykazać Szeptyckiemu połowiczność rozwiązań austriackich oraz nakreślić konieczny zakres zmian (objęcie przez Piłsudskiego Komendantury Legionów)¹⁸.

Od 14 listopada 1916 r. do 25 kwietnia 1917 r. na czele Legionów stanął płk Szeptycki¹⁹. Dalsze pozorowanie działań państw centralnych dotyczące przyszłości Polski mogło oznaczać utratę możliwości

¹⁴ Funkcje Komendanta Legionów pełnili wyżsi oficerowie pochodzenia polskiego, wywodzący się z armii austro-węgierskiej: generał Karol Druski-Trzaska (od 22 IX 1914 r.) czy generał Stanisław Puchalski (od 1 II 1916 r.). W. Lipiński, *Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905–1918*, Warszawa 1935, s. 130–131. Piłsudski nie był przychylnie nastawiony do Polaków służących w armii austro-węgierskiej: „Pierwsza potęga – wojsko – w swych przedstawicielach nie żywiła przychylnych uczuć względem Legionów. Nie wiem, czy przyczyną tego był pewien wyrzut moralny, że nie są oni w Legionach, czy też pewna «raison de metier», jako że należeli do regularnej austriackiej armii. Wskutek tego w stosunkach służbowych wolałem nie mieć do czynienia z Polakami”. J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. 6, Warszawa 1937, s. 197.

¹⁵ J. Piłsudski, *Korespondencja 1914–1917*, oprac. S. Biegański, A. Suchcitz, Londyn 1986, s. 182–183.

¹⁶ Rada Pułkowników – grupa starszych oficerów Legionów Polskich, będąca w opozycji do Komendy Legionów oraz AOK. Cf. T. Wawrzyński, *Rada Pułkowników w Legionach Polskich (lutym–wrzesień 1916)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1988, 30, s. 265–276.

¹⁷ K. Nowina-Konopka SJ, *Wspomnienia wojenne 1915–1920*, Kraków 2011, s. 171.

¹⁸ K. Świtalski, *op. cit.*, s. 33–34.

¹⁹ Generałem porucznikiem (*Generalmajor*) mianowany w dniu 21 IV 1917 r. CAW, KG, ASS, sygn. I.480.593.

pozyskania rekruta z terenów byłego Królestwa Polskiego. Pierwsi zareagowali Austriacy, dla których jedynym realnym rozwiązaniem stało się zaangażowanie do tych planów Józefa Piłsudskiego. Z inicjatywą wystąpił gubernator okupacji austriackiej Karl Kuk, zapraszając Piłsudskiego do Lublina. Cel rozmów był oczywisty: ewentualne uczestnictwo Piłsudskiego w Tymczasowej Radzie Stanu Królestwa Polskiego (Provisorischer Staatsrat im Königreich Polen, TRS) – organie doradczym, przygotowawczym i współdziałającym na rzecz przyszłych instytucji państwowych. W dniu 6 grudnia 1916 r. na mocy rozporządzenia gubernatorów warszawskiego i lubelskiego powołano do życia TRS²⁰. Dla państw centralnych mogło to oznaczać uruchomienie akcji werbunkowej i pozyskanie potrzebnego rekruta, zwłaszcza z kręgów Polskiej Organizacji Wojskowej (POW)²¹.

Swoje nadzieje wiązał Szeptycki z obecnością Piłsudskiego w składzie TRS. Pomimo początkowej aprobaty Piłsudski nie zamierzał jednak poprzeć akcji werbunkowej wzmacniającej państwa centralne, starając się jeszcze bardziej rozszerzyć siłę POW. Deklaracje Piłsudskiego okazały się jedynie elementem szerszej gry politycznej²². Tym bardziej że 10 kwietnia 1917 r. Legiony Polskie zostały przekazane pod dowództwo niemieckiego gubernatora Hansa Hartwiga von Beselera, który stał się dowódcą Polskiej Siły Zbrojnej. Józef Piłsudski rozważał wówczas możliwość wyjazdu do Rosji i utworzenia oddziałów do walki z Niemcami²³. Dodatkowo Niemcy zaczęli zdawać sobie sprawę z tego, że przemiany w Rosji mogą oznaczać możliwość zawarcia separatystycznego pokoju, a w takiej sytuacji oddziały wojska polskiego na terenie Królestwa Polskiego byłyby zbędnym balastem. Chcąc uzyskać minimum zabezpieczeń przeciwko irredentystycznym działaniom Polaków, strona niemiecka

²⁰ Rozporządzenie c. i k. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego z dnia 6-go grudnia 1916 r. o tymczasowej Radzie Stanu w Królestwie Polskim, w: „Dziennik Rozporządzeń c. i k. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego dla Austryacko-Węgierskiego Obszaru Okupowanego w Polsce” 1916, 19, poz. 120.

²¹ Cf. A. Hausner, *Józef Piłsudski o budowie Wojska Polskiego i Radzie Stanu*, „Niepodległość” 1939, 19, 1, s. 83–96. Koncepcja powołania do TRS Józefa Piłsudskiego była efektem działalności grupy polityków galicyjskich: Jerzego Madeyskiego, Jerzego Dzieduszyckiego i Stanisława Łosia. Ich zdaniem jedynie Piłsudski był w stanie zahamować pobór rekruta w tak niekorzystnej sytuacji dla Polaków. W ramach TRS Józef Piłsudski realizował dwa cele: 1. Ograniczenie wpływów NKN; 2. Ograniczenie wpływów pasywistów. Cf. A. Garlicki, *U źródeł obozu belwederskiego*, Warszawa 1983, s. 291–292.

²² T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław–Warszawa 1984, s. 128.

²³ Cf.: K. Sosnkowski, *Z Legionów do Mageburga*, w: *Za kratami więzień i drutami obozów*, Warszawa 1928, t. 2 oraz W. Lipiński, *Wywiad u Marszałkiem Piłsudskim w Sulejówku w dn. 10 II 1924 r.*, „Niepodległość” 1933, 7, s. 77.

wystąpiła z koncepcją potwierdzenia zasad lojalizmu wobec państw centralnych. Zaproponowano oddanie przez polskie oddziały przysięgi na wierność cesarzom²⁴. Spowodowało to dymisję Piłsudskiego i jego odejście z Tymczasowej Rady Stanu. W efekcie w lipcu 1917 r. doszło do kryzysu przysięgowego. Niemcom, którzy mieli kontrolę nad legionistami, chodziło głównie o pozyskanie nowego rekruta, co w sytuacji przedłużającej się wojny mogło mieć istotne znaczenie.

Po ustąpieniu generała gubernatora okupacji austro-węgierskiej w Lublinie, gen. Karla Kuka, Szeptycki stanął na czele (24 kwietnia 1917 r.) gubernatorstwa lubelskiego²⁵. Nowy gubernator prowadził politykę polonizacyjną nie tylko w urzędach podległych gubernatorowi, ale również poprzez działania na rzecz popularyzacji idei legionowej i używanie języka polskiego²⁶.

Do dymisji z funkcji generała gubernatora Szeptycki podał się 19 lutego 1918 r., po podpisaniu traktatu brzeskiego pomiędzy Cesarstwem Niemieckim, Austro-Węgrami, Carstwem Bułgarii i Imperium Osmańskim a Ukraińską Republiką Ludową (URL), nieuwzględniającego polskich interesów narodowych²⁷. Początkowo władze AOK skierowały Szeptyckiego do sztabu tzw. Armii Rezerwowej, a w czerwcu 1918 r. został wysłany na front włoski jako dowódca 85. Brygady Piechoty Landwehry. W dniu 5 listopada 1918 r. został oficjalnie zwolniony z c.k. armii²⁸.

W WOJSKU POLSKIM. POWSTANIE SPORU Z JÓZEFEM PIŁSUDSKIM

Do Wojska Polskiego Stanisław Szeptycki wstąpił 1 listopada 1918 r. Rada Regencyjna awansowała go na stopień generała porucznika, powierzając mu stanowisko Generalnego Inspektora Broni WP oraz mianując tymczasowym dowódcą wszystkich sił zbrojnych na obszarach

²⁴ Na temat tzw. kryzysu przysięgowego pisze m.in. W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2, 1914–1939, Gdańsk 1990, s. 106–108.

²⁵ W dniu 21 IV 1917 r. Szeptycki został mianowany generałem majorem, KA, Qualifikationslisten, Stanislaw Graf Szeptycki, karton 3439, Personalverordnungsblan no. 82, zoom 28.04.1917.

²⁶ J. Lewandowski, *Lubelscy c. i k. generałowie-gubernatorzy (1915–1918)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin. Sectio F” 2013, 68, 1–2, s. 13–14.

²⁷ Państwa centralne odstępowały Ukraińskiej Republice Ludowej Chełmszczyznę z miastem Chełmem i częścią Podlasia. Dodatkowo Austro-Węgry zobowiązywały się do wyodrębnienia Galicji Wschodniej wraz ze Lwowem i Przemyślem jako osobnego (autonomicznego) kraju koronnego monarchii. K. Grunberg, B. Sprengel, *Trudne sąsiedztwo*, Warszawa 2005, s. 246.

²⁸ P. Mikietyński, *Szeptycki*, s. 251.

dawnej okupacji austro-węgierskiej i części Galicji kontrolowanej przez władze polskie²⁹.

Od 15 listopada 1918 r. został szefem Sztabu Generalnego WP³⁰. Wobec zarzutów stawianych generałowi przez zwolenników Narodowej Demokracji, braku jednoznacznego wsparcia dla Polaków walczących o Lwów oraz popierania działań na rzecz rozejmu w wojnie z Ukraińcami podał się do dymisji. Od 13 marca 1919 r. został mianowany dowódcą Dywizji Litewsko-Białoruskiej, a od 28 kwietnia 1919 r. Frontu Litewsko-Białoruskiego wojny polsko-sowieckiej. W dniu 1 kwietnia 1920 r. Stanisława Szeptyckiego mianowano generałem broni (z trzecią lokatą)³¹. Następnie został dowódcą 4. Armii WP i Frontu gen. Szeptyckiego. Od 5 lipca 1920 r. stał na czele Frontu Północno-Wschodniego³².

Na początku lipca 1920 r. na Froncie Zachodnim wojsk sowieckich doszło do koncentracji znacznej liczby wojsk. Według danych przedstawianych przez gen. Stanisława Szeptyckiego (z 13 czerwca 1920 r.) przed koncentracją liczebność wojsk sowieckich miała wynosić 105 tys. żołnierzy³³. Tuchaczewski zaniżał ich liczbę, twierdząc, że 4 lipca miał do dyspozycji 80 942 żołnierzy. Ogół żołnierzy służących w podległych mu związkach operacyjnych miała liczyć od 160 do 188 tys. żołnierzy³⁴. Historycy rosyjscy liczbę żołnierzy będących do dyspozycji Tuchaczewskiego określili na: 90 509 bagnatów (żołnierzy piechoty) i 6292 szable oraz 595 dział³⁵. Pod koniec czerwca Oddział II NDWP szacował wojska Tuchaczewskiego na 98 900 bagnatów i 2600 szabel³⁶.

²⁹ Dekret nr 28. „DRMSWoj” 1918, 3.

³⁰ „Monitor Polski” 1918, 207, s. 2.

³¹ „DPMSWoj” 1920, 16, pkt 476.

³² Rozkazem NDWP nr 7990/I z 5 VII 1920 r. w miejsce dotychczasowego dowództwa Frontu gen. Szeptyckiego utworzono dowództwo Frontu Północno-Wschodniego. W skład frontu wchodziły 1. i 4. Armia. Dowódcą frontu był gen. broni Stanisław Szeptycki, a od 1 VIII 1920 r. gen. Józef Haller. Szefem sztabu do 6 VIII 1920 r. został ppłk Eugeniusz Tinz. 1. Armią dowodził gen. por. Leonard Skierski, a 4. Armią gen. por. Gustaw Zygałowicz. Na temat decyzji organizacyjnych dotyczących Wojska Polskiego na północnym odcinku frontu pisze m.in. T. Wawrzyński, *Dowództwo frontów 1919–1920*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1997, 20, s. 47–48.

³³ S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 33–34.

³⁴ J. Piłsudski, M. Tuchaczewski, *Rok 1920/Pochód za Wisłę*, Łódź 1989, tabele III i IV.

³⁵ N.E. Kakurin, W.A. Mielikow, *Wojna z Białopolakami 1920 g.*, Moskwa 1925, s. 200. Józef Piłsudski siły własne oceniał na 120 tys. żołnierzy, a przeciwnika nawet na 210–220 tys. żołnierzy. Cf. J. Piłsudski, M. Tuchaczewski, *op. cit.*, s. 20.

³⁶ Cf. J. Odziemkowski, *Bitwa nad Autą, 4–6 lipca 1920 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojсковy” 2013, 1, s. 61.

Dowodzący Frontem gen. Stanisław Szeptycki dysponował 11 dywizjami i 2 brygadami piechoty, 2 brygadami kawalerii i 123 bateriami artylerii (464 dział). Około 69 tys. „bagnetów i szabel”³⁷.

Do pierwszych walk w tym rejonie doszło już w maju i czerwcu 1920 r. Dzięki utworzeniu 25 maja 1920 r. Armii Rezerwowej³⁸, dowodzonej przez gen. Kazimierza Sosnkowskiego, i jej udziale w walkach wspierających ówczesny Front gen. Stanisława Szeptyckiego w czerwcu 1920 r. doszło do odrzucenia wojsk sowieckich za rzekę Autę pod Dziśnę. Żadna z walczących stron nie osiągnęła zamierzonych celów. Tuchaczewskiemu nie udało się zniszczyć wojsk polskiej 1. Armii, a oddziałom polskim 15. Armii sowieckiej. Walki nad Berezyną³⁹ nie zmieniały układu sił, były jednak zapowiedzą dalszych działań ze strony Armii Czerwonej. Naczelne Dowództwo WP zakazało (depesza z dnia 8 czerwca, Nr 5792 III) rozciągnięcia ofensywy poza rzekę Autę, a następnie (depesza z 11 czerwca, Nr 5859) rozkazało rozpoczęcie umacniania linii Auty i Berezyny jako końcowej linii naszej kontrofensywy⁴⁰.

Oceniając sytuację, Szeptycki podkreślał: „Moje wnioski, by kontynuować ofensywę celem ostatecznego załatwienia się z nieprzyjacielem, nie zostają przez Nacz. Wodza uwzględnione. Dla naprawy sytuacji na Ukrainie oddaje front północny znaczne posiłki”⁴¹. Ze względu na zagrożenie ze strony wojsk dowodzonych przez Siemiona Budionnego po rozwiązaniu Armii Rezerwowej szereg jej oddziałów zostało przetransportowanych na Front Południowy⁴². W dniu 28 czerwca 1920 r. szef Sztabu Generalnego gen. Stanisław Haller wysłał z polecenia Naczelnego Wodza wytyczne, w których zakładano możliwość skrócenia Frontu Północnego i zasilenia Frontu Południowego. Działanie takie łączono z zajęciem linii dawnego frontu niemieckiego⁴³.

W okresie poprzedzającym przygotowywaną przez Tuchaczewskiego lipcową ofensywę gen. Stanisław Szeptycki uważał, że problemem będzie zatrzymanie wojsk przeciwnika. W czasie narady w Warszawie w dniach

³⁷ L. Wyszczelski, *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*, Warszawa 2006, s. 363 oraz S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 34.

³⁸ J. Kirszak, *Armia Rezerwowa gen. Sosnkowskiego w roku 1920*, Warszawa 2013, s. 53, 58–60.

³⁹ J. Odziemkowski, *Leksykon*, s. 32–35.

⁴⁰ IJPL, sygn. 709/23/19, k. 30.

⁴¹ S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 34.

⁴² J. Kirszak, *op. cit.*, s. 228.

⁴³ Gen. Haller zaznaczał, że sytuacja może mieć miejsce tylko na wypadek: a) cofnięcia się Frontu Ukraińskiego na rzekę Horyń, b) niemożności utrzymania się na Horyniu, c) większego niepowodzenia na froncie północnym. IJPL, sygn. 709/23/19, k. 36–37 oraz S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 52–53.

1–2 lipca 1920 r., zorganizowanej przez gen. Stanisława Hallera (za zgodą Piłsudskiego w Belwederze), generał Szeptycki opowiadał się za pokojowym rozwiązaniem konfliktu. Jak zapisał Marszałek w *Roku 1920*: „Znalazłem w nim ogromny upadek ducha. Na zebraniu kilku generałów, u mnie w Belwederze, oświadczył mi, że właściwie wojna jest przegrana [...] należy zawierać pokój przy najbliższej sposobności”⁴⁴. Rozpatrywano trzy możliwości działań: a) uprzedzenie działań bolszewików poprzez uderzenie wyprzedające polskiej 1. Armii; b) cofnięcie na linię niemiecką; c) oczekiwanie na atak na obecnych pozycjach. Szeptycki popierał ostatnie rozwiązanie, spodziewając się, że atak odeprze⁴⁵.

Starając się zatrzymać zbliżające się uderzenie wojsk sowieckich, Wódz Naczelny podjął decyzję o zmianie w taktyce działań bojowych. Zamiast obrony „na linii” (obrona kordonowa) zarządzono obronę ważnych punktów, gdzie miały koncentrować się większe oddziały⁴⁶. Piłsudski zauważył, że dużo większe korzyści militarne dają działania manewrowe, taktyka wojny ruchowej i aktywnej obrony. Innego zdania był dowódca Frontu gen. Stanisława Szeptyckiego, „który w czerwcu rozesłał do 1. i 4. Armii szczegółowy «szkielet systemu linii obronnej», głęboko urzutowanej, opartej o węzły i punkty obronne powiązane systemem ognia, z rezerwami rozlokowanymi w przerwach między węzłami obronnymi”⁴⁷.

W dniu 4 lipca 1920 r. dowodzący Frontem Zachodnim Michaił Tuchaczewski wydał rozkaz: „Poprzez trupa białej Polski prowadzi droga do światowego pożaru. Na bagnietach zaniesiemy szczęście i pokój pracującej ludzkości! Na Zachód! Ku decydującym bitwom i głośnym zwycięstwom, formujcie bojowe szeregi! Wybiła godzina ofensywy! Na Wilno, Mińsk, Warszawę – marsz!”⁴⁸.

Nad Autą wojska polskie poniosły klęskę. Komentując po latach przyczyny porażki, Szeptycki podkreślał:

1. Niekorzystna sytuacja wyjściowa bitwy 4 lipca była rezultatem strategicznych kombinacji Naczelnego Wodza. Nie wykorzystano dogodnej sposobności pobicia nieprzyjaciela [...]. Wbrew moim ostrzeżeniom Naczelny Wódz zbagatelizował koncentrację sił nieprzyjacielskich

⁴⁴ J. Piłsudski podkreślał zły stan psychiczny generała Szeptyckiego. Vide: IJPL, sygn. 709/23/19, k. 39–40.

⁴⁵ *Ibidem*, k. 40.

⁴⁶ W. Jędrzejewicz, *Sprawa Wilna w lipcu 1920 roku*, „Zeszyty Historyczne” 1970, 17, s. 144. Cf. L. Wyszczelski, *Polska sztuka wojenna 1918–1921*, Toruń 2004, s. 169 oraz J.N. Siergiejew, *Od Dźwiny ku Wiśle*, Warszawa 1925, s. 86.

⁴⁷ J. Odziemkowski, *Bitwa*, s. 54.

⁴⁸ *Wybór dokumentów do bitwy warszawskiej*, cz. 5, *Dokumenty rosyjskie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, 2, s. 165.

na północy, aby ratować fantom zwycięstwa na Ukrainie. 2. Ciężkie zadanie defensywne, które przypadło w udziale 1. Armii, mogło być mimo wszystko rozwiązane, gdyby nie szereg błędów taktycznych, popełnianych na wszystkich szczeblach dowodzenia [...]. 3. Wyniki bitwy 4 lipca zapoczątkowały nasz odwrót – jak tu podkreślam – nie narzucony? lecz wymuszony⁴⁹.

Przegrana bitwa zapoczątkowała odwrót Frontu Północno-Wschodniego, który zakończył się dopiero po sierpniowej bitwie warszawskiej z 1920 r. Tuchaczewski jednak nie osiągnął zamierzonych celów (rozbitcie 1. Armii WP oraz oskrzydlenie od północy polskiego frontu)⁵⁰. W dniu 10 lipca Sowieci zajęli Świąciany, 11 lipca Mińsk, 13 lipca Mołodeczno, 14 lipca Wilno, a 15 lipca Smorgonie.

Szczególnie upadek Wilna, przy braku odpowiedniej obrony, powodował wiele pytań i wątpliwości. Negatywnie na temat braku stanowczej obrony Wilna wypowiedział się gen. Lucjan Żeligowski:

Przypuszczam, że tutaj popełniono największy błąd 1920 roku, gdyż zrezygnowano z obrony Wilna, a co za tym idzie Grodna i linii Niemna [...]. Jeżeli coś mogło usprawiedliwić trwanie kordonu na Aucie i Berezynie, to tylko istnienie wielkiego planu strategicznego. Planem tym byłoby normalne rozdzielenie całego frontu północnego na dwie grupy, z których jedna południowa oparłaby się o Brześć Litewski, druga północna o Wilno i linię Niemna wraz z Grodnem⁵¹.

Takiego planu działań nie było. Decyzje dotyczące obrony Wilna ulegały ciągłej modyfikacji. Początkowo zakładano, że: „Wilno będzie trzymane do ostateczności, wobec czego należy werbunek ochotniczy z całą intensywnością prowadzić. W ostateczności Wilno zostanie oddane dobrowolnie Litwinom”⁵². Szeptycki nie chciał przyjąć na siebie odium

⁴⁹ Odwrót wojsk polskich był efektem wcześniejszych decyzji Piłsudskiego, który zdaniem gen. Szeptyckiego nie wykorzystał sytuacji po bitwie nad Berezyną i nie zaatakował wojsk Tuchaczewskiego w czerwcu 1920 r. Cf. S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 74 oraz IJPL, sygn. 709/23/19, k. 31–32.

⁵⁰ J. Odziemkowski, *Leksykon*, s. 20–22.

⁵¹ L. Żeligowski, *Wojna w roku 1920*, Warszawa 1990, s. 40. Cf. M. Pruszyński, *Dramat Piłsudskiego. Wojna 1920*, Warszawa 1996, s. 152–153.

⁵² Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce [dalej: IJPA], Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców [dalej: SSiHG], sygn. 701/5/1/20 [Akta sprawy gen. Aleksandra Boruszcza, dowódcy obrony Wilna, Załącznik do sprawy gen. Boruszcza i kpt. Mitschke], k. 186. Cf. W. Jędrzejewicz, *Sprawa*, s. 133.

oddania Wilna Litwinom⁵³. Generał nie rozumiał intencji Naczelnego Wodza, uważając, że nie można realizować dwóch dyrektyw: bronić miasta do ostateczności i oddać je Litwinom. Rozkazu również nie rozumiał do końca broniący Wilna gen. Aleksander Boruszczak⁵⁴.

Po posiedzeniu Rady Obrony Państwa 14 lipca 1920 r. wysłano depeszę Hughesem do Dowództwa Frontu Północno-Wschodniego o oddaniu Wilna Litwinom, rozkaz przyszedł jednak za późno. Naczelnny Wódz planował wycofanie wojsk na linię niemieckich okopów z okresu I wojny światowej oraz organizację kontrofensywy. Nie określał jednoznacznie planów tej kontrofensywy. Szeptycki wykonał rozkaz Naczelnego Wodza, wydał zarządzenie wycofania wojsk 1. Armii na linię Orany (styk 1. i 4. Armii)⁵⁵. Z kolei gen. Boruszczak bez uprzedzenia dowództwa 1. Armii opuścił Wilno rankiem 14 lipca i wyjechał do Landwarowa. Za co stanął przed sądem wojskowym⁵⁶.

⁵³ W dniu 7 VII 1920 r. p.o. szefa SG gen. Stanisław Haller wysłał do płk. Eugeniusza Tinza (szef Sztabu Frontu Północno-Wschodniego) odpowiedź na zapytanie gen. Szeptyckiego o ściśle instrukcje dotyczące wspólnych działań z Litwinami: „Naczelnny Wódz pozwala, aby Litwinom oświadczyć, że w razie jeżeli dobrowolnie opuścimy Wilno, to wolimy je oddać Litwinom niż bolszewikom, i że w tym wypadku my Litwinów przed opuszczeniem uprzedzimy”. IJPA, SSiHG, sygn. 701/5/1/20, k. 184; Cf. W. Jędrzejewicz, *Sprawa*, s. 134.

⁵⁴ Dając po latach wykładnię rozkazu Naczelnego Wodza z 6 VII (Nr 28345/II) o działaniach w obronie Wilna, Waclaw Jędrzejewicz podkreślał: „Rozkaz jednak był jasny i winien był być zrozumiany w ten sposób, że gen. Boruszczak winien zrobić wszystko, by o Wilno walczyć i je bronić. Gdyby się okazało w czasie walk, że bolszewicy mogą miasto opanować, gen. Boruszczak powinien był przed wycofaniem się oddać Wilno wojskom litewskim, które bolszewicy, wchodząc do miasta, powinni byli tam zastać”. W. Jędrzejewicz, *Sprawa*, s. 138. Gen. Stanisław Haller 11 VII 1920 r. wysłał do Szeptyckiego rozkaz Nr 7369 III potwierdzający poprzednie decyzje. *Ibidem*, s. 139. W dniu 12 VII 1920 r. Piłsudski wydał rozkaz Nr 7401/III kierowany do Dowództwa Frontu: „Potwierdzam mój rozkaz obrony Wilna przeciwko bolszewikom i Litwinom. W razie ataku Litwinów na nasze skrzydło pozostanie zawsze możliwość wycofania armii w kierunku na Lidę. Protest wówczas konieczny. Obietnica Litwinom uprzedzenia ich o ewentualnym opuszczeniu Wilna ma na celu jedynie uspokojenie ich”. IJPA, SSiHG, sygn. 701/5/1/20, k. 183. Cf. W. Jędrzejewicz, *Sprawa*, s. 141.

⁵⁵ W. Jędrzejewicz, *Sprawa*, s. 150.

⁵⁶ IJPA, SSiHG, sygn. 701/5/1/4, k. 139–141. Gen. Boruszczak 18 VII 1920 r. został zawieszony w czynnościach służbowych, a 5 VIII został aresztowany i osadzony w więzieniu, podobnie jak p.o. szefa sztabu Grupy gen. Boruszcza kpt. Alfred Mitschke. Najwyższa Wojskowa Komisja Opiniująca w dniu 12 XI 1921 r. decyzją Naczelnego Wodza sprawę umorzyła. Gen. Boruszczak został przeniesiony w stan spoczynku 1 VI 1922 r. Cf. „DPM-SWoj” 1922, 3, s. 150.

W dniu 16 lipca gen. Szeptycki wydał rozkaz przeprowadzenia odwrotu na linię rzek Niemen i Szczara, uniemożliwiający, z uwagi na brak czasu, organizację jej obrony. 17 lipca Polacy utracili Lidę, a 19 lipca Baranowicze i Grodno. Zorganizowany przez stronę polską kontratak, mający na celu odzyskanie Grodna, przeprowadzony 20 lipca przez jednostki 1. Armii, zakończył się porażką. 23 lipca oddziały sowieckie przekroczyły Niemen i rzekę Szczarę, następnego dnia sforsowały obie rzeki na kilku innych odcinkach. 4. i 1. Armie polskie oraz Grupa Poleska ustępowały pod silnym naporem przeciwnika, coraz bardziej zmęczone wielodniowymi marszami i walkami; 24 lipca utracono Wołkowysk. Front Północno-Wschodni wymagał uzupełnienia w ludziach i sprzęcie wojskowym. Oddziałom polskim nie udało się utrzymanie linii: Grajewo–Narew–Brześć nad Bugiem. Sowietzi zdobyli Osowiec – 27 lipca, Białystok i Hajnówkę – 28 lipca, Bielsk i Czeremchę – 29 lipca. W dniu 31 lipca 1920 r. ciężko chorego generała Szeptyckiego na funkcji dowódcy frontu zastąpił gen. Józef Haller⁵⁷.

PRZED NAJWYŻSZĄ WOJSKOWĄ KOMISJĄ OPINIUJĄCĄ

Do przebywającego po chorobie na rekonwalescencji w majątku rodzinnym w Korczynie generała Stanisława Szeptyckiego zaczęły docierać informacje, że pojawiają się negatywne opinie dotyczące jego dowodzenia na Froncie Północno-Wschodnim, obwiniające generała za ponoszone klęski w lipcu 1920 r. Błędne decyzje Szeptyckiego miały stanowić zagrożenie dla istnienia niepodległego państwa.

Poirytowany Szeptycki zwrócił się do Naczelnego Dowództwa z prośbą o ustalenie sądu nad swoją działalnością wojskową w okresie od 1 maja do 31 lipca 1920 r. Józef Piłsudski przychylił się do prośby Szeptyckiego, oddając sprawę do zbadania Najwyższej Wojskowej Komisji Opiniującej⁵⁸.

W dniu 20 kwietnia 1921 r. Józef Piłsudski wysłał pismo do Najwyższej Wojskowej Komisji Opiniującej, wyrażając własną opinię na temat dokonanych zmian na stanowisku dowódcy Frontu Północnego z 31 lipca 1921 r. W złożonym piśmie domagał się od Komisji:

⁵⁷ Generał Józef Haller przejął obowiązki w dniu 1 VIII 1920 r. Cf. M. Klimecki, *Pochód Tuchaczewskiego nad Wisłę*, Szczecin 2020, s. 32. Po latach Piłsudski odwołanie tłumaczył nieudolnością gen. Szeptyckiego. Cf. L. Wyszczelski, *Wojsko*, s. 370.

⁵⁸ S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 120 oraz W. Jędrzejewicz, *Front litewsko-białoruski podczas wojny 1920 r. Uwagi marszałka Piłsudskiego do referatu Najwyższej Wojskowej Komisji Opiniującej*, „Niepodległość” 1972, 8, s. 27–28.

1. Rozstrzygnięcia, czy istnieją powody dla oddania gen. Stanisława Szeptyckiego pod sąd;

2. Ponadto informował, że wezwał gen. Szeptyckiego do dowództwa oraz że ze względu na często powtarzające się bóle w okolicach serca zdecydował się na wyznaczenie na swego następcę na funkcji Naczelnego Wodza. Piłsudski zauważył, że gen. Szeptycki przedstawił mu swoją opinię na temat ówczesnej sytuacji wojennej, która opierała się na następujących stwierdzeniach⁵⁹:

- Domagał się zmiany sytuacji na Froncie Południowym, gdyż impet działania kawalerii Budionnego zagrażał bezpośrednio północnym odcinkom frontu. Wojska sowieckie mogły znaleźć się bowiem na tyłach wojsk polskich, na północ od Prypeci;

- Zauważał rekonstrukcję oddziałów bolszewickich, które zostały wzmocnione po rozbiciu „białych” ogromną ilością oficerów z armii carskiej – co miało dobrze działać na dyscyplinę;

- Podkreślał, że wzrosła siła i skuteczność artylerii przeciwnika;

- Generał zauważał, że na skutek bolszewickiej agitacji i wobec niepowodzeń na Froncie Południowym upada morale wojska;

- Proponował, nie widząc możliwości wygrania wojny, podjęcie rokowań pokojowych, uznając za podstawę tak zwaną granicę etniczną Polski, zgodnie z sugestiami Ententy.

Działania polskie miały polegać na:

a) Rozpoczęciu ewakuacji instytucji i urzędzeń, najbardziej bliższych frontu, w ten sposób, ażeby nie wywołać popłochu;

b) Wypracowaniu działań osłonowych od strony Prypeci dla zabezpieczenia prawego skrzydła Frontu Północnego;

c) Upoważnieniu gen. Szeptyckiego, w chwili, gdy to uzna za stosowne, do cofnięcia frontu na tzw. okopy niemieckie, z zebraniem silniejszej rezerwy w okolicach Wilna⁶⁰.

Piłsudski podkreślał utratę wiary przez gen. Szeptyckiego w powodzenie całego zamysłu wojennego. Sam sobie czynił wyrzut, że mimo oczywistego pesymizmu pozostawił Szeptyckiego na zajmowanym stanowisku. Wreszcie tłumacząc swoje postępowanie, oświadczał, że decyzja taka miała być podjęta w chwili osiągnięcia przez cofające się oddziały linii Bugu i Narwi, co tłumaczył, następującymi względami:

⁵⁹ Pełen tekst: W. Jędrzejewicz, *Front*, s. 29–31 oraz S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 120–122.

⁶⁰ W. Jędrzejewicz, *Front*, s. 31 oraz S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 122.

a) w kierowaniu szybkim odwrotem gen. Szeptycki wydawał się nie do zastąpienia, ze względu na dokładną znajomość terenu operacyjnego i wszystkich indywidualnych cech wojsk i dowódców;

b) według moich ówczesnych obliczeń od Bugu mogła się rozpocząć z naszej strony gra na całego, która potrzebowała ludzi umiających dużo zaryzykować, a zatem mających wiarę i ufność w możliwość zwycięstwa⁶¹.

W skład Najwyższej Wojskowej Komisji Opiniującej przy Naczelnym Wodzu wchodził: gen. broni Józef Haller – przewodniczący oraz członkowie, generałowie: Tadeusz Rozwadowski, Józef Leśniewski, Mieczysław Kuliński i Zygmunt Zieliński⁶².

Skrajny pesymizm zauważył u Szeptyckiego jeden z członków Najwyższej Wojskowej Komisji Opiniującej – gen. Tadeusz Rozwadowski. W stosownym piśmie pisał: „prawdopodobnie [pesymizm – A.W.] był tylko wynikiem przemęczenia, lecz nie depresji fizycznej, lecz to musiało, niestety, oddziaływać niekorzystnie tak na jego podwładnych, jak i na całą Radę Obrony Państwa”⁶³.

Na przedstawioną opinię gen. Tadeusza Rozwadowskiego Szeptycki zareagował apelem do Najwyższej Komisji, w którym pisał: „Wobec powyższego upraszam N.W.K.O., o zbadanie prawidłowości moich wywodów, przesłuchanie wszystkich moich podwładnych w Dowództwie, łącznie z ordynansami, jako też wydanie opinii, czy gen. Rozwadowski miał prawo twierdzić, że w pamiętnych dniach lipca 1920 r. «patrzyłem się na położenie mojego frontu z czarnym pesymizmem»”⁶⁴.

Tymczasem gen. Tadeusz Rozwadowski twierdził dalej i stanowczo, że lipcowe koncepcje Szeptyckiego można streścić następująco: „1) Cofnięcie się frontu spowodowałoby rozlecenie się Armii. Zatem jest przeciwko cofnięciu frontu bez walki na linii okopów niemieckich. 2) Uderzenie armii bolszewickiej doprowadzi zaś do katastrofy. 3) Wobec tego pozostaje tylko: zawrzeć pokój”⁶⁵.

⁶¹ S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 122.

⁶² *Ibidem*, s. 125.

⁶³ IJPL, sygn. 709/23/19, k. 24. Swoje negatywne opinie na temat działalności gen. Szeptyckiego generał T. Rozwadowski wygłaszał już publicznie w październiku 1920 r., cf. W. Jędrzejewicz, *Front*, s. 28–29.

⁶⁴ „Tego zarzutu osobiście nigdy od gen. Rozwadowskiego nie słyszałem”. Cf. IJPL, sygn. 709/23/19, k. 45.

⁶⁵ *Ibidem*, k. 46. Komentujący opinię gen. Rozwadowskiego Piłsudski zauważył, że wypowiedź Szeptyckiego była bardzo oględna. O zwątpieniu Szeptyckiego mówił również gen. Józef Leśniewski, pełniący wówczas funkcję ministra spraw wojskowych. Cf. stanowisko w tej sprawie gen. S. Hallera, zawarte w opinii z 9 II 1921 r. założonej w Najwyższej

Rozbieżności miała wyjaśnić opinia ówczesnego szefa Sztabu Generalnego, gen. Stanisława Hallera, który zauważył: „Gen. Szeptycki na naradzie 2/VII kwestii pokojowej nie poruszył, lecz tylko kwestię zawieszenia broni na froncie ukraińskim”⁶⁶.

W komentarzu do sytuacji na Froncie Południowym Szeptycki podkreślał:

że to cofanie już zagraża prawej flance frontu białoruskiego i może do tego doprowadzić, że pewnego dnia Budionny przejdzie przez Łuniniec do Baranowicz i tyły mu rozbije [...]. Wtedy Gen. Szeptycki zapytał, czy by nie można przez zawieszenie broni frontu ukraińskiego zatrzymać [...]. Przeważało jednak zdanie, że bolszewicy się na zawieszenie broni nie zgodzą, względnie tylko pod warunkiem naszego wycofania na granice Polski etnicznej⁶⁷.

Komisja nie odkryła żadnych uchybień w działalności operacyjnej prowadzonej przez Szeptyckiego. Sam Piłsudski, komentując wydarzenia na Froncie Północnym, napisał:

Odruch moralny, który miałem i nad którym zastanawiałem się najdłużej – był wyjechać samemu na front i objąć tam dowództwo bezpośrednio, z przykrością niezmierną dla siebie odrzuciłem i ten projekt. Główną przyczyną tego było poczucie, że stan moralny kraju całego zaczynał być tak fatalny dla celów wojny, nastrój popłochowy i nerwowy tak napięty i wielki, że od tego czasu poza frontem zewnętrznym zacząłem mieć, jako poważny minus w moich kalkulacjach front wewnętrzny⁶⁸.

W dniu 6 maja 1921 r. Najwyższa Wojskowa Komisja Opiniująca przy Naczelnym Wodzu wydała swoją opinię, która stwierdzała brak jakichkolwiek zaniedbań w działalności operacyjno-taktycznej prowadzonej przez Szeptyckiego. Nie uznano winy Szeptyckiego za ponoszone klęski, uważając, że istniały dużo głębsze przyczyny, którym Szeptycki nie był w stanie zapobiec. Komisja zaopiniowała wysoko kwalifikacje gen. Szeptyckiego⁶⁹.

Wojskowej Komisji Opiniującej, załącznik nr 23 – treść przytacza m.in. W. Jędrzejewicz, *Front*, s. 74–75.

⁶⁶ Cf. IJPL, sygn. 709/23/19, k. 48–49.

⁶⁷ Na marginesie dopisek Piłsudskiego: „Relacja gen. Hallera wydaje mi się zupełnie słuszną”. *Ibidem*, k. 49.

⁶⁸ Przypis Piłsudskiego na marginesie. *Ibidem*, k. 59–60.

⁶⁹ S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 123–125.

O opinii Naczelnego Wodza Szeptycki pisał po latach:

Niedowierzenie naszej sytuacji wojskowej, jaką ją Naczelne Dowództwo stworzyło z końcem czerwca 1920 r., było objawem ogólnym. Nie byłem pod tym względem wyjątkiem. Natomiast jeszcze raz twierdzę, że na konferencjach w Warszawie w dniach 1–2 lipca sprzeciwiałem się odwrotowi, a byłem za przyjęciem bitwy, bo wierzyłem, że ofensywę nieprzyjaciela odeprę. To nie był pesymizm⁷⁰.

Szeptycki atakował Naczelne Dowództwo, oskarżając je o brak myśli przewodniej i systemu działania. Zdaniem generała stawiane armii cele polityczne nie były w zgodzie z posiadanymi środkami wojennymi. Szeptycki podkreślał: „Siły nasze wystarczały w r. 1919, aby odrzucić wojska bolszewików i osiągnąć linię odpowiadającą przyszłej granicy, były jednak za słabe, gdy chodziło o obronę tej granicy, a już całkiem nie wystarczające, jeśli mieliśmy zamiar prowadzić na wschodzie dalszą wojnę zaczepną o daleko wytkniętych celach politycznych”⁷¹.

Generał uważał, że wyprawa kijowska była działaniem na niewłaściwym kierunku wojny, angażującym wszystkie rezerwy. Rezultatem takiej strategii była dysproporcja sił na Froncie Północno-Wschodnim, korzystna dla bolszewików, gdy tymczasem na południu mimo korzystnego stosunku sił ponosiliśmy klęski. Uderzenie na Ukrainie nastąpiło w chwili, kiedy bolszewicy gromadzili silne odwody zarówno na południu, jak i na północy. Przewagę przeciwnika w bitwie nad Autą można określić na 3:1. Nie byłaby taką, gdyby Piłsudski nie zaatakował Kijowa⁷². Szeptycki uważał, że rozkazy kilkukrotnego podejmowania działań bojowych w sytuacji wycofywania frontu były także błędem. W rezultacie właściwa decyzja obrony na linii Grajewo–Narew–Brześć Litewski była niewykonalna. W takiej sytuacji, pisał Szeptycki: „zapobieżenie im [klęskom – A.W.] nie leżało faktycznie w mojej mocy”⁷³.

ZARZUTY MARSZAŁKA WOBEC GEN. SZEPTYCKIEGO

Do służby czynnej Szeptycki powrócił w 1921 r., zostając szefem Inspektoratu Armii nr 4 w Krakowie. To generał w imieniu Rzeczypospolitej

⁷⁰ *Ibidem*, s. 125.

⁷¹ *Ibidem*, s. 127.

⁷² *Ibidem*, s. 131. Najczęściej przytaczanym przykładem jest fakt, że na przełomie czerwca i lipca ze składu 1. Armii odeszła 1. Brygada Jazdy, odesłana na Ukrainę do walki z armią konną Budionnego. Tym samym armia została pozbawiona jedynej wielkiej jednostki kawalerii. J. Odziemkowski, *Bitwa*, s. 59.

⁷³ S. Szeptycki, *op. cit.*, s. 132.

przejmował przyznane Polsce (22 czerwca 1922 r.) tereny Górnego Śląska. W drugim rządzie Wincentego Witosa od 13 czerwca 1923 r. pełnił funkcję ministra spraw wojskowych. W dniu 18 czerwca 1923 r. Szeptycki przedstawił na posiedzeniu Rady Ministrów nowy projekt organizacji najwyższych władz wojskowych ograniczający rolę przewodniczącego Ścisłej Rady Wojennej (głównego inspektora armii), który miał być zastępcą ministra spraw wojskowych. Minister spraw wojskowych miał nie tylko sprawować ogólne kierownictwo nad siłami zbrojnymi w czasie pokoju, ale również przygotować akty związane z dowództwem w czasie wojny. Mogło to oznaczać, że Naczelnym Wodzem w przypadku działań zbrojnych będzie minister, a nie, jak dotąd, stojący poza parlamentarną odpowiedzialnością przewodniczący Ścisłej Rady Wojennej. Szeptycki podawał w wątpliwość istnienie Ścisłej Rady Wojennej. Spotkało się to z oburzeniem ze strony Piłsudskiego, który na posiedzeniu Ścisłej Rady Wojennej 30 czerwca 1923 r. zarzucił Szeptyckiemu nielojalność i oznajmił, że odchodzi z wojska. Generał uważał, że projekt jest zgodny z Konstytucją z 1921 r.⁷⁴ Na niedyplomatyczne określenia kierowane przez Marszałka pod swoim adresem Szeptycki zareagował wysłaniem do Piłsudskiego sekundantów z żądaniem zadośćuczynienia. Marszałek, opierając się na kodeksie honorowym, będąc zwierzchnikiem generała, odmówił pojedynku⁷⁵. W dniu 5 grudnia 1923 r. generał został zwolniony z funkcji ministra, a z dniem 15 grudnia 1923 r. z pełnienia funkcji kierownika resortu.

Stosunek Piłsudskiego do gen. Szeptyckiego uległ radykalnej zmianie. W tajnych opiniach przeznaczonych dla prezydenta RP, przygotowanych na wypadek wojny, Marszałek napisał o generale:

Pod względem charakteru dowodzenia. Właściwie nadaje się do inspekcji broni lub armii. Lepiej do dowodzenia go nie używać. Zepsuje łatwo stosunki personalne wszędzie, meldować będzie niesumienne i uchylać się będzie od niesienia odpowiedzialności. [...] Moralnie wyprowadzi go z równowagi powodzenie innych lub niepowodzenie własne. Do dowodzenia najwyższego jest niezdolny z powodu braku charakteru. Na szefa Sztabu Naczelnego Wodza nie nadaje się, nawet osobistemu nieprzyjacielowi jego bym nie doradzał⁷⁶.

⁷⁴ Cf. Art. 46. Ustawa z dnia 17 III 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1921, 44, poz. 267.

⁷⁵ M. Romeyko, *op. cit.*, s. 172.

⁷⁶ *Generałowie polscy w opinii J. Piłsudskiego*, oprac. M. Cieplewicz, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, 1, s. 323 i n.

Piłsudski zarzucał gen. Szeptyckiemu udział w działaniach inwigilacyjnych wobec swojej osoby. Marszałek zeznawał przed sądem honorowym w związku z procesem por. Stanisława Lisa-Błońskiego, który oskarżał swego przełożonego mjr. Eugeniusza Pieczonkę o inwigilację Piłsudskiego. Sam proces por. Lis-Błońskiego miał drugorzędny charakter. W okresie, gdy gen. Stanisław Szeptycki pełnił funkcję ministra spraw wojskowych, a szefem Sztabu Generalnego był gen. Stanisław Haller, doszło do wielu zmian personalnych w Wojsku Polskim. Szefem Oddziału II, w miejsce przeniesionego do rezerwy płk. Ignacego Matuzewskiego, został płk Ignacy Bayer. Z kolei szefa wydziału wywiadowczego (Wydział III) mjr. Mieczysława Wyżel-Ścieżyńskiego przeniesiono do służby liniowej. Zastąpił go mjr Pieczonka. Właśnie proces por. Lis-Błońskiego posłużył Marszałkowi do postawienia zarzutów pod adresem gen. Szeptyckiego, dotyczących działań inwigilacyjnych w 1917 i 1923 r.

Powołano sąd honorowy dla generałów, który w końcowym oświadczeniu stwierdził: „Aresztowanie Marszałka Piłsudskiego w 1917 r. przez władze okupacyjne niemieckie w Warszawie nastąpiło bez wiedzy ówczesnego generała-gubernatora na okupacji austro-węgierskiej, generała Szeptyckiego”⁷⁷. Zdenerwowany generał rozpoczął walkę w obronie własnego honoru, nie tylko z piłsudczykami, ale z wszystkimi, którzy na skutek własnych zaniedbań lub zaniechań nie przerwali ciągu niedomówień i adresowanych wobec niego zarzutów. Szeptycki pojedynkował się m.in. z przychylnym Piłsudskiemu redaktorem Wojciechem Stpiczyńskim, który na łamach „Głosu Prawdy” nazywał generała „tchórzem-defetystą” oraz z premierem Aleksandrem Skrzyńskim, który nie podjął żadnych działań w obronie generała⁷⁸.

⁷⁷ W składzie sądu honorowego znaleźli się: przewodniczący – gen. Lucjan Żeligowski, członkowie – wiceadmirał Kazimierz Porębski, gen. Wincenty Kaczyński, gen. Kazimierz Dzierżanowski, gen. Stefan Suszyński, gen. Aleksander Pik i gen. Edward Szpakowski. Cf. „Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1924, 9, Dodatek tajny; nr 23 do rozkazu dziennego nr 126. Piłsudski był rzeczywiście inwigilowany, ale z polecenia władz wojskowych Generalnego Gubernatorstwa w Lublinie. Zachował się raport z okresu, kiedy funkcję generalnego gubernatora pełnił Karl Kuk. Cf. *Raport wojskowego Generalnego Gubernatorstwa w Lublinie z roku 1916*, „Niepodległość” 1974, 9, s. 309–343. W zbiorach rodziny Szeptyckich zachował się list Heleny Czerkawskiej do gen. Stanisława Szeptyckiego. Helena Czerkawska od 1915 r. była łączniczką między prezesem Naczelnego Komitetu Narodowego Władysławem L. Jaworskim a prezesem Koła Polskiego w parlamencie wiedeńskim i arcyksięciem Karolem Habsburgiem, potwierdzającym całkowitą niewinność Szeptyckiego w sprawie aresztowania J. Piłsudskiego. Zbiory rodziny Szeptyckich, List Heleny Czerkawskiej do gen. broni Stanisława Szeptyckiego z 24 kwietnia 1924 r. (rękopis). Cf. A. Wojtaszak, *Generał*, s. 170–171.

⁷⁸ Cf. A. Wojtaszak, *Generał*, s. 167–168, 171–173.

Od 24 lutego 1924 do 10 czerwca 1926 r. generał pełnił ponownie funkcję dowódcy Inspektoratu Armii nr 4 w Krakowie⁷⁹. W roku 1926 doszło w Polsce do zamachu stanu. Pełniący funkcję inspektora armii generał Szeptycki uważał za swój obowiązek wystąpić w obronie rządu – przeciwko nielegalnym działaniom Komendanta.

Wojsko podlegało prezydentowi RP (w myśl Konstytucji RP z 17 marca 1921 r., wspomniany artykuł 46), a przez osobę ministra spraw wojskowych również rządowi⁸⁰. Legalnie wybrany rząd starał się więc zorganizować wierne mu oddziały przeciwko zamachowcom. Generał Stanisław Szeptycki został w dniu 13 maja 1926 r. koordynatorem obrony rządu poza Warszawą. Formalnie rzecz biorąc, kierował działalnością wojska rządowego poza stolicą.

Szybkie działania piłsudczyków doprowadziły do opanowania sytuacji w stolicy. W dniu 15 maja było już jasne, że Piłsudski osiągnął zamierzone cele. Jeszcze 15 maja na polecenie marszałka Sejmu Macieja Rataja zahamowano wszelkiego rodzaju działania zaczepne⁸¹. Ze stanowiska Szeptycki został zwolniony na własną prośbę po wydarzeniach majowych, nie akceptując sposobu przejęcia władzy przez Piłsudskiego⁸². W dniu 10 czerwca 1926 r. Szeptycki odszedł z Wojska Polskiego, zamieszkał w Korczynie, czynnie uczestnicząc w życiu społeczno-gospodarczym regionu, zostając m.in. prezesem Krajowego Towarzystwa Naftowego. Inwestował w przemysł drzewny i tkactwo.

Dodatkowym problemem dotyczącym relacji gen. Szeptyckiego z Marszałkiem, podobnie jak w przypadku wielu z generałów wywodzących się z c.k. armii, była ich wiedza o współpracy Piłsudskiego z wywiadem austriackim w okresie walki o niepodległość Polski. Oficerowie ci nie byli przychylnie widziani w Wojsku Polskim przez Marszałka, zwłaszcza po 1926 r.⁸³ Zastanawiają losy polskich generałów związanych z wywiadem c.k. armii – Hauptkundschaftstelle (HK – Stelle – Główny Ośrodek Wywiadowczy) – który miał swoje placówki m.in. we Lwowie i Krakowie, a z którym współpracował Józef Piłsudski, o czym niektórzy generałowie mieli informacje. Po przewrocie majowym w dziwnych okolicznościach zaginął gen. Włodzimierz Zagórski⁸⁴ (1927), wątpliwo-

⁷⁹ „DPMSWoj” 1924, 20, s. 95.

⁸⁰ Cf. przypis 83.

⁸¹ J. Grzędziński, *Maj 1926 rok. Kartki z pamiętnika*, Warszawa 1936, s. 95.

⁸² „DPMSWoj” 1926, 24, s. 187.

⁸³ Cf. R. Świętek, *Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904–1918*, Kraków 1998.

⁸⁴ P. Kowalski, *Generał brygady Włodzimierz Ostoja – Zagórski (1882–1927)*, Toruń 2007, s. 197–214. Wątpliwości budzi śmierć gen. Tadeusza Rozwadowskiego. Cf. M. Patelski, *Generał broni Tadeusz Jordan Rozwadowski. Żołnierz i dyplomata*, Warszawa 2002, s. 298 i n.

ści budzi śmierć generałów: Jana Thullie (1930)⁸⁵, Jana Hempla (1932)⁸⁶, podczas operacji zmarł również gen. Oswald Frank (1934) – pracował w krakowskim HK – Stelle⁸⁷. Poza armią pozostawali generałowie: Henryk Zemanek, Stanisław Szeptycki (i inni), obaj związani z wywiadem c.k. armii, swoją wiedzę zachowali w tajemnicy.

W okresie II wojny światowej generał nawiązał kontakty z Armią Krajową, pomagając w akcji sabotażu oraz dostarczając materiały dla partyzantów. Po II wojnie światowej zgłosił się do służby w ludowym Wojsku Polskim, wyznaczony do pełnienia funkcji prezesa Polskiego Czerwonego Krzyża⁸⁸, po kilku miesiącach został odwołany ze stanowiska. Nowy, planowany przez komunistów kształt państwa nie przewidywał miejsca we władzach dla ludzi z elit Drugiej Rzeczypospolitej. Generał Stanisław Szeptycki zmarł w dniu 9 października 1950 r. w Korczynie.

ZAKOŃCZENIE

Złożone losy generała Stanisława Szeptyckiego wpisują się w dzieje Polski schyłku XIX i pierwszej połowy XX w. Swoją drogę życiową rozpoczął w czasach, gdy Polski nie było na mapach świata. Urodził się w zaborze austro-węgierskim i pierwsze niemal blisko pięćdziesiąt lat jego życia związane było z Habsburgami. Wybierając drogę kariery wojskowej po ukończeniu gimnazjum w Krakowie, dalsze nauki pobierał na uczelniach wojskowych c.k. armii: Akademii Wojskowo-Technicznej – Oddział Artylerii w Mödling, Wyższej Szkole Jazdy oraz Tereziańskiej Akademii Wojennej w Wiedniu, co dawało mu kwalifikacje sztabowe. Poza służbą liniową pełnił także funkcje *attaché* wojskowego, np. w okresie wojny rosyjsko-japońskiej i na placówce we Włoszech. W c.k. armii dosłużył się stopnia generała majora. W okresie I wojny światowej, po zaakceptowaniu prośby przez AOK, znalazł się w Legionach Polskich (komendant w okresie listopad 1916 r. – kwiecień 1917 r.). W 1917 r. generał Szeptycki został mianowany generalnym gubernatorem w Lublinie, dokonując wielu zmian administracyjnych i wspierając propolskie rozwiązania. Po podpisaniu przez państwa centralne tzw. traktatu brzeskiego, uznającego URL (w którym pomijano Polaków), podał się do dymisji.

⁸⁵ Zatrął się rybą w drodze na manewry wojskowe i zmarł w szpitalu. S. Nicieja, *Cmentarz Obrońców Lwowa*, Wrocław 1990, s. 281.

⁸⁶ Zginął postrzelony na polowaniu. *Pamiętniki generała Rybaka*, Warszawa 1954, s. 210.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 211.

⁸⁸ Szerzej na ten temat pisze autor we wcześniejszej monografii. Cf. A. Wojtaszak, *Generał*, s. 203–208.

Drugi etap kariery wojskowej generała związany był z okresem służby w Wojsku Polskim. Początkowo pełnił funkcję szefa SG, blisko współpracując z Józefem Piłsudskim. Oskarżany o nieudzielanie właściwego wsparcia polskim oddziałom walczącym w Małopolsce Wschodniej zrezygnował z pełnionej funkcji. Wyznaczony przez Piłsudskiego na dowódcę Dywizji Litewsko-Białoruskiej, następnie Frontu Litewsko-Białoruskiego, 4. Armii, Frontu gen. Szeptyckiego, Frontu Północno-Wschodniego, prowadził antysowieckie działania militarne na Litwie i Białousi. Latem 1920 r. dowodząc na tym odcinku wojny polsko-sowieckiej wojskami polskimi, starał się zatrzymać działania militarne wojsk sowieckich dowodzonych przez Tuchaczewskiego. Obwiniany za „szerzenie defetyzmu” wszedł w konflikt z Marszałkiem i jego zwolennikami. Pomimo uzyskania pozytywnej opinii NWKO stał się stałym przeciwnikiem Piłsudskiego.

W dużej mierze porażka w bitwie nad Autą i późniejsze działania odwrotowe wojsk Frontu Północno-Wschodniego były rezultatem wzmagających się działań ofensywnych wojsk sowieckich. Być może kontynuowanie polskich działań ofensywnych w czerwcu 1920 r. opóźniłoby planowany początek drugiej ofensywy sowieckiej, nie było jednak rozwiązaniem, które zahamowałoby działania konnicy Budionnego na Froncie Południowym. Rok 1919 zakończył się wieloma klęskami „białej” armii. Wiosną 1920 r., po kolejnych sukcesach w wojnie domowej, wojska sowieckie przyjęły kurs na Warszawę, na Europę. Potencjalnie zagrażało to wybuchem wielkiej europejskiej rewolucji. Lato 1920 r. miało okazać się przełomowe nie tylko dla przyszłości Polski, ale i większości państw Starego Kontynentu. Zatrzymanie wojsk sowieckich w bitwie warszawskiej odmieniło dalsze losy sowieckiej ofensywy. Tym razem „pochód za Wisłę” jeszcze się nie powiodł.

Obawy gen. Szeptyckiego dotyczące rosnącego zagrożenia z początku lipca 1920 r. to nie szerzenie defetyzmu, a raczej realizm, wynikający z polskiego położenia na Froncie Północno-Wschodnim. Rację miał gen. T. Rozwadowski, uważając wypowiedzi gen. Szeptyckiego za efekt wojennego przemęczenia. Wojna polsko-sowiecka była przełomowa również w kształtowaniu opinii dotyczących korpusu generalskiego przez Piłsudskiego. Marszałek jednoznacznie popierał środowisko legionowe, powoli dystansując się od wysokich rangą dowódców o rodowodzie z byłych państw zaborczych, generałów: Józefa Hallera, Józefa Dowbora-Muśnickiego, Stanisława Szeptyckiego czy Tadeusza Rozwadowskiego (i innych), co było widoczne szczególnie po zamachu majowym. Szeptyckiemu zarzucano brak lojalności wobec Piłsudskiego, szczególnie gdy będąc ministrem spraw wojskowych, bez konsultacji z Marszałkiem złożył projekt organizacji najwyższych władz wojskowych. W okresie zamachu

majowego w 1926 r. Szeptycki stanął po stronie legalnych władz, a po zwycięstwie Piłsudskiego wycofał się z czynnej służby wojskowej.

Przez blisko dwadzieścia lat pozostał poza Wojskiem Polskim. Pełnił funkcje społeczne, był przemysłowcem. W okresie II wojny światowej pomagał w działalności polskiego podziemia niepodległościowego. Po wojnie zgłosił się do służby w ludowym Wojsku Polskim. Był wyznawcą zasady: „Tam, gdzie są polscy żołnierze – muszą być polscy oficerowie”⁸⁹.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Prezydium Rady Ministrów RP, cz. I, 11 XII 1917 – 21XII 1937, sygn. 8, t. 22.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce:

Sprawy Sądowe i Honorowe Generałów i Wyższych Dowódców, sygn. 701/5/1/4; 701/5/1/20.

Instytut Józefa Piłsudskiego w Londynie:

Wojna polsko-sowiecka 1919–1920. Najwyższa Wojskowa Komisja Opiniująca. Sprawa generała broni Stanisława Szeptyckiego, sygn. 709/23/19.

Kriegsarchiv Wien:

Qualifikationslisten, Stanisław Graf Szeptycki, karton 3439.

Wojskowe Biuro Historyczne. Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie:

Kolekcja generałów i wyższych osobistości. Akta personalne, sygn. I 480.593.

Zbiory rodziny Szeptyckich:

Szeptycka A., *To co pamiętam o moim stryju gen. Stanisławie Szeptyckim, z uzupełnieniami Elżbiety z Szeptyckich Weymanowej*, Poznań 1996.

Szeptycka A., *Uzupełnienia z 1997* – maszynopis.

Szeptycka A., *Uwagi ogólne* – rękopis – maj 1998 r.

Szeptycki J. K. *Genealogia rodu Szeptyckich* – maszynopis.

Weymanowa E., *Dodatkowe dane o życiu gen. Szeptyckiego* – 1997 – maszynopis.

Printed sources (Źródła drukowane)

„Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1920–1926.

„Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1924.

„Dziennik Rozporządzeń c. i k. Jeneralnego Gubernatorstwa Wojskowego dla Austriacko-Węgierskiego Obszaru Okupowanego w Polsce” 1916.

„Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1918.

„Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1921, 44, poz. 267.

Generałowie polscy w opinii J. Piłsudskiego, oprac. M. Cielewicz, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1966, 1.

⁸⁹ A. Szeptycka, *To co pamiętam o moim stryju, gen. Stanisławie Szeptyckim (z uzupełnieniami E. z Szeptyckich Weymanowej)*, Poznań 1996, k. 9 – rękopis w posiadaniu autora.

- Jędrzejewicz W., *Front litewsko-białoruski podczas wojny 1920 r. Uwagi marszałka Piłsudskiego do referatu Najwyższej Wojskowej Komisji Opiniującej, „Niepodległość”* 1972, 8.
- Lipiński W., *Wywiad z Marszałkiem Piłsudskim w Sulejówku w dn. 10 II 1924 r., „Niepodległość”* 1933, 7.
- Lista starszeństwa oficerów Legionów Polskich. W dniu oddania Legionów Polskich Wojsku Polskiemu 12 kwietnia 1917*, Warszawa 1917.
- Listy Józefa Piłsudskiego Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza z lat 1919–1920*, wstęp K. Świtalski, „*Niepodległość*” 1962, 7.
- „*Monitor Polski*” 1918.
- Piłsudski J., *Korespondencja 1914–1917*, oprac. S. Biegański, A. Suchcitz, Londyn 1986.
- Piłsudski J., Tuchaczewski M., *Rok 1920/ Pochód za Wisłę*, Łódź 1989.
- Raport wojskowego Generalnego Gubernatorstwa w Lublinie z roku 1916*, „*Niepodległość*” 1974, 9.
- Rocznik Oficerski 1923*, Warszawa 1923.
- Rocznik Oficerski 1924*, Warszawa 1924.
- Rocznik Oficerski 1928*, Warszawa 1928.
- Wybór dokumentów do bitwy warszawskiej*, cz. 5, *Dokumenty rosyjskie, „Wojskowy Przegląd Historyczny”* 1992, 2.

Diaries and memories (Pamiętniki i wspomnienia)

- Grzędziński J., *Maj 1926 rok. Kartki z pamiętnika*, Warszawa 1936.
- Heller S., *Wypadki warszawskie od 12 do 15 maja 1926*, Kraków 1926.
- Jaworski W.L., *Diariusz 1914–1918*, Warszawa 1997.
- Nowina-Konopka K. SJ, *Wspomnienia wojenne 1915–1920*, Kraków 2011.
- Pamiętniki generała Rybaka*, Warszawa 1954.
- Piłsudski J., *Pisma zbiorowe*, t. 6, Warszawa 1937.
- Romeyko M., *Przed i po maju*, Warszawa 1967.
- Sosnkowski K., *Z Legionów do Mageburga*, w: *Za kratami więzień i drutami obozów*, Warszawa 1928.
- Szeptycki S., *Front Litewsko-Białoruski 10 marca 1919–30 lipca 1920*, Warszawa 2016.
- Świtalski K., *Diariusz 1916–1917*, cz. 2, „*Niepodległość*” 1996, 48.
- Żeligowski L., *Wojna w roku 1920*, Warszawa 1990.

Encyclopedias, dictionaries and herbaras (Encyklopedie, słowniki, herbarze)

- Cygan W.K., *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. 4, P–S, Warszawa 2006.
- Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938.
- Encyklopedia Wojskowa*, t. 7, red. O. Laskowski, Warszawa 1939.
- Kryśka-Karski T., Żurkowski S., *Generałowie Polski Niepodległej*, Warszawa 1991.
- Łoza S., *Legia honorowa w Polsce 1803–1923*, Zamość 1923.
- Łukomski G., *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945*, t. 2, cz. 1, Koszalin 1991.
- Kosk H.P., *Generalicja polska. Popularny słownik biograficzny*, t. 2, M–Ż, Pruszków 2001.
- Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, Warszawa 1994.
- Mikietyński P., *Szeptycki Stanisław Maria Jan Teofil*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 48, red. A. Romanowski, Warszawa–Kraków 2012.
- Odziemkowski J., *Leksykon wojny polsko-rosyjskiej 1919–1920*, Warszawa 2004.
- Schmidt-Brentano A., *Die k. k. bzw. k. u. Generalität: 1816–1918*, Wien 2007.
- Stawecki P., *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994.

Suchcitz A., *Generałowie wojny polsko-sowieckiej 1919–1920. Mały słownik biograficzny*, Białystok 1992.

Studies (Opracowania)

Auffenberg-Komarow M. v., *Aus Österreich – Ungarns Teilnahme am Weltkrieg*, Berlin-Wiedeń 1920.

Deschner K., *Polityka papieska w XX wieku*, t. 1, Gdynia 1997.

Fertacz S., *Generał Stanisław Szeptycki jako dowódca wojsk polskich w latach 1919–1922 wobec północno-wschodnich i południowo-zachodnich kresów Rzeczypospolitej*, „Wieki Stare i Nowe” 2010, 2.

Garlicki A., *U źródeł obozu belwederskiego*, Warszawa 1983.

Grunberg K., Sprengel B., *Trudne sąsiedztwo*, Warszawa 2005.

Grodziski S., *Sejm Krajowy Galicyjski 1861–1914*, t. 2, Warszawa 1993.

Hausner A., *Józef Piłsudski o budowie Wojska Polskiego i Radzie Stanu*, „Niepodległość” 1939, 19, 1.

Izdębski E., *Bitwa pod Komarowem 26 sierpnia–2 września 1914*, Warszawa 1931.

Jędrzejewicz W., *Sprawa Wilna w lipcu 1920 roku*, „Zeszyty Historyczne” 1970, 17.

Kakurin N.E., Mielikow W.A., *Wojna z Białopolakami 1920 g.*, Moskwa 1925.

Kirszak J., *Armia Rezerwowa gen. Sosnkowskiego w roku 1920*, Warszawa 2013.

Klimecki M., *Pochód Tuchaczewskiego nad Wisłę*, Szczecin 2020.

Kowalski P., *Generał brygady Włodzimierz Ostoja-Zagórski (1882–1927)*, Toruń 2007.

Lewandowski J., *Lubelscy c. i k. generałowie-gubernatorzy (1915–1918)*, „Annales Universitatis Marii Curie-Skłodowska Lublin. Sectio F” 2013, 68, 1–2.

Lipiński W., *Walka zbrojna o niepodległość Polski 1905–1918*, Warszawa 1935.

Mikietyński P., *Generał Stanisław hr. Szeptycki: między Habsburgami a Rzeczpospolitą: (okres 1867–1918)*, Kraków 1999.

Nicieja S., *Cmentarz Obrońców Lwowa*, Wrocław 1990.

Rydel J., *W służbie cesarza i króla*, Kraków 2001.

Nałęcz T., *Polska Organizacja Wojskowa 1914–1918*, Wrocław–Warszawa 1984.

Odziemkowski J., *Bitwa nad Autą, 4–6 lipca 1920 roku*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, 1.

Patelski M., *Generał broni Tadeusz Jordan Rozwadowski. Żołnierz i dyplomata*, Warszawa 2002.

Orlicz M., *Generał Stanisław Szeptycki i jego czasy*, Warszawa 1920.

Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2, 1914–1939, Gdańsk 1990.

Pruszyński M., *Dramat Piłsudskiego. Wojna 1920*, Warszawa 1996.

Siergiejew J.N., *Od Dźwiny ku Wiśle*, Warszawa 1925.

Skrzypek J., *Ukraińcy w Austrii podczas Wielkiej Wojny i geneza zamachu na Lwów*, „Niepodległość” 1939, 1.

Szeptycki J.K., *W kręgu rodziny Szeptyckich*, w: *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*, red. A.A. Zięba, Kraków 1994.

Świątek R., *Lodowa ściana: sekrety polityki Józefa Piłsudskiego 1904–1918*, Kraków 1998.

Wawrzyński T., *Dowództwo frontów 1919–1920*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1997, 20.

Wawrzyński T., *Rada Pułkowników w Legionach Polskich (lutym–wrzesień 1916)*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1988, 30.

Woszczyński B., *O najwyższych władzach wojskowych w świetle protokołów Rady Wojennej z 1923 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1969, 3/4.

Wojtaszak A., *Generał broni Stanisław Szeptycki (1867–1950)*, Szczecin 2000.

Wojtaszak A., *Generalicja Wojska Polskiego 1918–1926*, Warszawa 2012.

Wyszczelski L., *Polska sztuka wojenna 1918–1921*, Toruń 2004.

Wyszczelski L., *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*, Warszawa 2006.

NOTA O AUTORZE

Andrzej Wojtaszak – dr hab., profesor w Instytucie Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Szczecińskiego, historyk i politolog. Autor i współautor publikacji poświęconych historii wojskowości: *Generalicja Wojska Polskiego 1918–1926* (Warszawa 2012); *Generalicja Wojska Polskiego w latach 1935–1939. Analiza grupy funkcjonalno-dyspozycyjnej* (Szczecin 2018), biografistyce: *Generał broni Stanisław Szeptycki* (Szczecin 2000), myśli politycznej: *Od liberalizmu klasycznego do współczesnych koncepcji liberalnych* (Szczecin 2018, współautor D. Wybranowski); *Współczesna myśl polityczna. Rozważania metodologiczne. Wybrane ideologie i doktryny polityczne* (Szczecin 2021, współautor D. Wybranowski).

ABOUT THE AUTHOR

Andrzej Wojtaszak – PhD with habilitation, associate professor, Institute of Political and Security Sciences of the University of Szczecin, historian, and political scientist. Author and co-author of publications on military history: *Generalicja Wojska Polskiego 1918–1926* (Warsaw 2012); *Generalicja Wojska Polskiego w latach 1935–1939. Analiza grupy funkcjonalno-dyspozycyjnej* (Szczecin 2018), biographical studies: *Generał broni Stanisław Szeptycki* (Szczecin 2000), political thought: *Od liberalizmu klasycznego do współczesnych koncepcji liberalnych* (Szczecin 2018, co-authored by D. Wybranowski); *Współczesna myśl polityczna. Rozważania metodologiczne. Wybrane ideologie i doktryny polityczne* (Szczecin 2021, co-author D. Wybranowski).